

Cetatea Cavalerilor

Fondator: Col. r. Dr. Constantin Măglocat
 Editor: Asociația Națională a Cavalerilor de Cho.
 Editura Tipo MC, Oradea - 2020

Cartea Mea e și a Ta!

ISSN 2734-6889

ISSN-L 2734 -6889

Momentul Mihai Viteazul în istoria Cetății Oradea

Dumitru Noane

Se împlinesc zilele acestea 19 luni de când statuia marelui voievod Mihai Viteazul a fost coborâtă de pe soclul ei din Piața Unirii, piața centrală a orașului nostru, fapt apreciat de către unii concetățeni ai noștri care susțin că și așa nu ar fi avut nici o legătură cu istoria Oradiei. Pentru a clarifica acest subiect considerăm necesar să analizăm puțin mai aprofundat momentele care scot în evidență faptul că, mai indirect dar chiar și direct, marele voievod a avut legătură totuși și cu urbea de pe malurile Crișului Repede în timpul domniei sale. Sunt trei momente clare și ușor de documentat care scot în evidență această legătură, după cum se va vedea în continuare.

I. Tunul „Micul Șoim” sau „tunul voievodului Mihai”

A. Primele legături cu Cetatea Oradiei:

Cea mai veche mențiune documentară despre legăturile lui Mihai Viteazul cu aceste părți vestice ale Principatului Transilvaniei se leagă de participarea oștilor transilvănene la campania antiotomană din Țara Românească de după bătălia de la Călugăreni din august 1595.

Sigismund Báthori, principele Transilvaniei - obligat fiind prin clauzele tratatului semnat să dea ajutor domnului muntean care obținuse răsunătoarea victorie -, a ieșit din Alba Iulia la 21 august și și-a stabilit tabăra la Codlea, așteptând venirea ajutoarelor din întregul Principat. O cronică contemporană amintește că: „La început au sosit oștile orădene sub conducerea lui Ștefan Bocskai care a adus 800 de călăreți toți lăncieri și 1 200 pedestrași”¹. Aceștia vor lua parte la eliberarea orașului Târgoviște, la alungarea lui Sinan pașa din București și la cunoscuta înfrângere a oștilor otomane la Giurgiu din octombrie 1595.

Într-un inventar al bunurilor aparținând cetății Oradea, întocmit la 1632, este pomenit un tun despre care se precizează laconic: „Tun cu numele **Micul Șoim**, al voievodului Mihai, de 5 funți. Are ghiulele”². O cronică mai puțin cunoscută, a lui Baranyi Decsi János, aduce însă o precizare în acest sens atunci când, relatând asedierea cetății Ineu de către ardeleni, în octombrie 1595, menționează următoarele: „Comandantul oștilor orădene era Gheorghe Kiraly, fratele lui Albert, vechiul războinic, loctiitorul marelui căpitan, care în afară de multă pulbere și tunuri **Micul Șoim**, a adus și ghiulele mari ca să lovească cu acelea zidurile”³. Or, se știe că Albert Király a participat în subordinea lui Mihai Viteazul la bătălia de la Călugăreni. Este posibil ca acum să fi intrat în posesia orădenilor mai multe astfel de tunuri, din care, la 1632, inventarul cetății mai menționa încă unul ca existent în uz. Probabil că Mihai Viteazul le

¹ B. Decsi J., *Magyar Historiája*, 1592 - 1598, Budapest, 1982, p. 254

² AMN 1973, p. 671 - 672

³ B. Decsi J., *op. cit.*, p. 277

va fi dăruit din captura de război, ca semn al recunoașterii serviciilor aduse cu ocazia bătăliei din mlaștinile unde apele Călnicului se vărsau în Neajlov.

În legătură cu acest tun se cuvin câteva precizări pe care inventarul nu le face. În artileria epocii acest tun se încadra în categoria celor numite Falconet, având următoarele caracteristici tehnice și de

lungimea țevei	185 cm
greutatea țevei	650 kg
calibrul țevei	5,2 cm
diametrul ghiulelei	5,1 cm
greutatea ghiulelei	1 libră (= 636,955 g)
raza de bătaie	570 pași (= 427,5 m)

Acest tun era deservit de un artificier și de 2 până la 4 ajutoare. În caz de nevoie era tras de 4 cai.

Era considerat ca un tun „ușor”, de cetate, folosit mai ales de asediați pentru a stânjeni pe asediatori în acțiunile de minare a zidurilor și săparea șanțurilor⁴

B. Asediul turcesc din toamna anului 1598:

În luna martie a anului 1598, principele Sigismund Báthori a abdicat în favoarea soției sale Maria Cristierna, dar în luna august a anului următor, a revenit asupra hotărârii sale, a intrat în Transilvania și, la 20 august, dieta țării l-a proclamat din nou principe. Toate comitatele și aproape toate orașele au depus jurământul de credință față de revenitul principe. Între orașele care au refuzat acest gest simbolic de recunoaștere a fost și Oradea, unde, în acel moment, partida filo-habsburgică era mai puternică. Ea era gata să închine orașul, cetatea și întregul Bihor curții vieneze. Motivele acestui refuz erau, printre altele, neîncrederea în intențiile și posibilitățile lui Sigismund de a apăra orașul de pericolul invaziei otomane care se apropia, precum și măsurile drastice poruncite de acesta în 1593 împotriva meșteșugarilor și orășenilor „*cari nu sunt nobili*” și se sustrag astfel de la plata dărilor publice⁵. Principele încălca astfel propriul său privilegiu – dat orădenilor la 5 mai 1588 -, în care, lărgind drepturile acordate de răposatul său tată, scutea de prestările publice și de plata censului pe toți cei ce erau posesori de case: „... *a servitiarum publicorum et census solutione exemptae sunt*”⁶. Mai era conflictul latent ce persista din pricina punctelor de vedere deosebite cu privire la iezuiți. Sigismund a intenționat să transforme Oradea într-un puternic centru iezuit, ceea ce a întâmpinat rezistența localnicilor reformați. Ei s-au ridicat împotriva iezuiților și a inchizitorilor trimiși de acesta în orașul de pe malurile Crișului Repede. Reacția principelui a fost violentă: „*Chestiunile religioase nu-s treaba voastră, lăsați-le în pace. Iar tu domnule Gheorghe Király, deschide bine ochii, astupă gura slujitorilor, căci oricare ar fi cel ce începe, fie căpitan, fie grăjdar, fie preot, nu mă voi zgârci de o funie pentru el ...*”⁷.

Supunerea față de imperiali era însă condiționată de faptul că, întrucât Sigismund datora garnizoanei plata sumei de 23.000 florini - solda pe anii 1595–1597, care crea o stare de tensiune în plus în oraș⁸ -, această sumă trebuia acum achitată de către împărat. Acesta l-a și trimis pe Toldi István care să satisfacă cererile garnizoanei ce amenința cu părăsirea cetății⁹. Căpitanul acesteia era Király György, fratele lui Albert, cunoscutul căpitan de oști ardeleni trimis în sprijinul lui Mihai Viteazul.

În timp ce dieta de la Turda îl proclama pe Sigismund din nou principe al Transilvaniei, orădenii trimiteau solie arhiducelui Maximilian de Habsburg, cerându-i, la 1 septembrie 1598, ocrotire atât față de Sigismund cât și față de turci. Maximilian l-a trimis la Oradea pe Nyári Pál, viitorul căpitan, cu promisiune de ajutor dacă mai marii orașului acceptă o garnizoană austriacă în cetate. Orădenii nu aveau de ales, fiindcă serdarul Satârgi Mehmed pașa - cel care ar fi urmat să fie instalat ca beglerbeg la București, dacă n-ar fi fost alungat de oștile reunite ale celor trei țări românești în vara anului 1595 -, se îndrepta spre Oradea - după ce ocupase Cenadul și Aradul -, și orice tratative au fost respinse. La fel insistențele și promisiunile făcute de Sigismund Báthori pentru a determina Oradea să reintre între

⁴ „Historia”, VIII, 1986, Budapest, p. 37

⁵ Veress IV, p. 44

⁶ Ibidem, vol. III, p. 129-130

⁷ L. Kövári, *Erdély történelme*, vol. IV, p. 71

⁸ MCRT IV, p. 39

⁹ MCRT IV, p. 39-41

frontierele Transilvaniei se dovediseră zadarnice¹⁰. În fața acestei situații, orădenii au fost de acord să primească în cetate o garnizoană de circa 2 000 pedestrași și 500 călăreți, sub comanda generalului austriac Melchior von Rödern.

Văzându-și spulberate toate planurile în legătură cu cetatea orădeană, Sigismund s-a retras cu oastea transilvăneană la Negreni și Bologna („*principele Ardealului se întărise, întrând în munții greu de pătruns*”- după cum spune și cronicarul turc Kiatip Celebi¹¹), pentru a putea păzi intrarea în țară, sperând că turcii se vor mulțumi cu ocuparea Oradiei. În situația dată, Sigismund nu putea considera oportună sprijinirea asediaților pentru a nu atrage represalii din partea turcilor.

Un ajutor binevenit l-au primit orădenii din partea lui Mihai Viteazul, domnul Țării Românești, ajutor concretizat printr-un corp de 1 500 de călăreți, români, sârbi și alții, sub comanda lui Aga Leca, după cum afirmă cronicarul Szamosközi István¹², care precizează însă că trupele au fost trimise lui Sigismund, lucru inexact dacă luăm în considerare atitudinea principelui față de asediați. Despre acest ajutor vorbește și Mihai în raportul său către împăratul Rudolf al II-lea: „*Afară de aceasta, pe când Oradea era împresurată de Satârgi Mehmet, îndemnând din nou pe transilvănenii a da ajutor, am trimis eu însumi acolo o bună parte din oastea mea, cât mi-a fost cu putință*”¹³. Nu se cunoaște ce anume a făcut efectiv corpul de oaste în timpul asediului, dar contribuția sa și a comandantului său, Aga Leca, este subliniată într-un document din 21 aprilie 1601, când arhiducele Mattia scria prefectului camerei scepusiene voind să-l recompenseze cu un domeniu al familiei Bánffy pentru serviciile aduse cu ocazia asediului cetății Oradiei („*...recensitis fidelibus suis servitis in obsidione praesertim Varadiensis ...*”)¹⁴.

O a doua ipoteză ar fi aceea că, cu ocazia ajutorului dat de Mihai Viteazul orădenilor, a ajuns în posesia cetății Oradea și tunul care, pe la 1632, figura încă în inventarul armamentului din cetate sub numele de „*Micul șoim*”, precizându-se că este „*tunul lui Mihai Vodă*” și că are 5 funți¹⁵.

Mihai Viteazul i-a ajutat pe asediați și indirect. În luna octombrie 1598, trupele sale au trecut în sudul Dunării, au atacat prin surprindere și au nimicit o armată turcească la Nicopole, au distrus cetatea, au trecut prin foc și sabie tot ținutul până în munții Balcani și au înfrânt două armate lângă Vidin și Cladova¹⁶. După cum rezultă dintr-o scrisoare a episcopului Náprági Demeter – scrisă la 20 octombrie 1598 și adresată cardinalului Cinzio Aldobrandini, gestul lui Mihai a fost un ajutor dat Oradiei¹⁷.

Sigismund Báthori nu numai că nu a dat nici un ajutor orădenilor, așa cum bine știa Mihai Viteazul, dar după părerea contemporanului Paul Enyedi „*când au văzut Sigismund Báthori că Mehmet pașa se apropie de Transilvania, a trimis la el pe Pancrațiu Sennyei, Gheorghe Paltich și pe Wolfgang Kornis, care s-au dus până la Lipova și de acolo i-au transmis tot lui Satârgi; atâta i-ai vorbit, promis, făgăduit, s-au jurat că vor rămâne credincioși împăratului <turcesc> încât l-au întors pe Satârgi asupra Oradiei...*”¹⁸. Faptul că lui Sigismund nu-i conveneau acțiunile lui Mihai, este ilustrat de Szamosközi în cronica sa, acesta afirmând că: „*În vremea când a săvârșit Mihai Vodă toate acestea, repezit-a de olac craiul Sigismund la Mihai Vodă pe Luca Bakonyai făcându-i știre că Mohamed Satârgi pașa a luat Oradea; Mihai Vodă aflând această veste s-a întors în Țara Românească ...*”¹⁹. Din textul cronicarului transilvănean reiese destul de clar că voievodul român se străduia să facă tot ce-i sta în putință pentru a ajuta Oradea și numai vestea falsă a cuceririi ei l-a întors pe Mihai din sudul Dunării. S-a realizat astfel între Mihai și orădenii o legătură ce va fi întărită și mai mult după unirea Transilvaniei cu Țara Românească.

Stratagema lui Mihai a fost atât de evidentă încât a fost remarcată și de două cronici turcești. Hasanbegzade scria în cronica sa: „*Pe de altă parte Mihai cel rățăcit, de asemenea când a auzit că armata islamului s-a încurcat la Oradea cu cetatea, și el a mers asupra Nicopolei de pe țărmul Dunării, l-a pus pe*

¹⁰ W. Bethlen, *Historia de rebus Transilvanicis*, vol.IV, ed. a II-a, Sibiu, 1785, p. 146-151

¹¹ Cronici turcești II, p. 53

¹² L. Crăciun, *Cronicarul Szamosközi și însemnările lui privitoare la români*, Cluj, 1928, p. 111; Istoria României, III, p. 976, V. Atanasiu, *Mihai Viteazul. Campanii*, București, 1972, p. 195-196.

¹³ *Mihai Viteazul în conștiința europeană*, vol. I, Documente externe, București, 1982, p. 617.

¹⁴ Veress IV, p. 356 – 357.

¹⁵ B. Nagy M., *Varak, kastélyok, udvarházak* (Cetăți, castele, conacuri), București, 1973, p. 71

¹⁶ Iorga 1970, p. 238

¹⁷ Veress V 1932, p. 199 - 200

¹⁸ J. Mikó, *Enyedi Pál énekéből az erdélyi veszedelmekről*, în *Erdélyi Történelmi Adatok*, vol. I, p. 197.

¹⁹ Crăciun 1928, p. 112

fugă pe Hafâz paşa, care avea paza acolo...". Iar Mustafa Naima îl acuză pe Mihai că îndată „...ce a aflat despre situația armatei de la Oradea, a început să-și pună în aplicare viclenia”²⁰

Întors în Țara Românească la 5 noiembrie, Mihai a aflat în scurtă vreme că a fost indus în eroare în legătură cu soarta cetății Oradea. În memoriul scris, în februarie 1601, către ducele de Toscana, el scrie cu amărăciune: „În vreme ce eu mă osteneam cu acestea, iată că niște trădători din Transilvania născociră o înșelăciune, trimițându-mi scrisori în care-mi spuneau că Oradea a fost luată de turci și că eu trebuie să mă întorc cât mai de grabă în Țara Românească, așa că eu, dând crezare veștilor lor, nu-mi dădui seama de înșelăciune și mă întorsei cu toți oamenii în Țara Românească cu toți oamenii, trecând cu sânge Dunărea și apoi aflai că transilvănenii mă înșelaseră”²¹.

4 În zilele de 26 - 27 septembrie 1598, turco-tătarii au ajuns în șesul Oradiei, unde avură loc - în zilele acelea și în cele următoare -, primele ciocniri între asediatori și trupele trimise din cetate în scop de hărțuire. Asediatorii și-au ridicat tabăra în formă de semicerc în partea de nord-est a orașului. Este destul de dificil de apreciat numărul acestora dar, se consideră că numărul total al lor să fi fost de circa 20.000 de oameni²². Rödern văzând că are oșteni puțini, a renunțat la apărarea orașului și, la 30 septembrie, l-a incendiat, chemând în cetate pe cei 500 de călăreți orădeni de sub comanda lui Gheorghe Kiraly. Dintre locuitorii orașului nu au putut fi atrași în cetate decât circa o sută de locuitori, restul luând calea codrului. Asediul propriu-zis al cetății a început la 1 octombrie. Turcii au săpat șanțuri care să permită geniștilor minarea bastioanelor cetății, iar în ziua următoare artileria a început să bată asupra celor două turnuri ale catedralei din cetate, căreia îi produsese mari stricăciuni. Din scrisoarea lui Pancrațiu Sennyey către Ieremia Movilă, scrisă din Huedin la 4 octombrie, rezultă că artileria asediatorilor era destul de slabă „...cât despre cetate, credem în Dumnezeu că, cu câte tunuri are, vizirul nu o cuprinde; nu are mai mult de două tunuri, are 75 de treascuri”²³.

La 17 octombrie turcii reușiră să arunce în aer bastionul Ciunt, iar la 20 octombrie, bastionul Crăișorul. La 24 octombrie au început însă ploile care au căzut neconținut până la sfârșitul lunii, făcând drumurile impracticabile. Șanțurile săpate de turci se umplură cu apă. Atât Crișul cât și Peța ieșiră din matcă inundând tabăra otomană²⁴. Cu toate acestea, asediul a durat până la 3 noiembrie 1598 când - datorită ploilor și a bolilor care începuseră a bântui prin tabăra turcească -, efectivele au început să scadă foarte mult, astfel că otomanii au sistat operațiunile și s-au retras. Cetatea suferi stricăciuni foarte mari; zidurile și bastioanele erau în cea mai mare parte distruse. Cele 5 săptămâni de asediu au dus la distrugerea aproape completă a orașului, dar și a părții de sud a comitatului Bihor, pe unde au trecut oștile turco-tătare în drum spre Oradea

La 5 noiembrie von Rödern își socoti misiunea încheiată și a părăsit cetatea lăsând comanda lui Nyári Pál, care a fost ridicat de împărat la rangul de general și copleșit cu titluri și dregătorii.

II. Încercările lui Mihai Viteazul de a redobândi cetatea Oradea pentru Transilvania:

După încheierea asediului cetății de pe malul Crișului Repede, s-a dovedit că intențiile habsburgilor erau de a rămâne definitiv în posesia Oradiei și a Bihorului. Astfel, speranțele orădenilor că ajutorul habsburgilor va fi dezinteresat s-au spulberat destul de repede. Intențiile acestora erau de presupus încă din momentul în care trupele austriece intrau în cetate, când, alături de von Rödern, se afla și arhitectul militar Giovan Marco Isolano da Bologna, care a început de îndată un studiu amănunțit asupra fortificațiilor de aici, întocmind și o schiță a cetății pe care a trimis-o apoi căpitanului Ferrante Rosii în cetatea Tokaj²⁵. Era evident că se pregătea o ședere de lungă durată. Se pare că orădenii și-au

²⁰ A. Decei, *Răsunătoarea acțiune a lui Mihai Viteazul la sud de Dunăre în septembrie-octombrie 1598, înfățișată în cronicile turcești*, în: *Mihai Viteazul. Culegere de studii*, redactori coordonatori Paul Cernovodeanu și Constantin Rezachievici, București, 1975, p. 172-173.

²¹ *Mihai Viteazul în conștiința europeană*, vol. I, Documente externe, București, 1982, p. 640.

²² Cu privire la asediu există și memoriul lui Melchior von Rödern, trimis arhiducelui Maximilian, cu titlul: *Herm von Rödern Relation aus Grosswardein an den Erzherzog Hoch- und Deutsmeister Maximilian vom 5 November 1598*, în: *Törtenelemi Társ*, 1878, p. 10 - 116.

²³ Veress V, p. 198; știre confirmată și de cronică lui Kiatip Celebi care amintește trei tunuri (Cronici turcești II, p. 53).

²⁴ *Ibidem*.

²⁵ Veress V, 1932, p. 193-196; *Călători străini*, IV, p. 108-110.

dat seama de pericolul care îi amenința și nu au permis intrarea garnizoanei austriece decât numai în schimbul unor garanții²⁶, însă aceste garanții nu au fost respectate.

În cursul anului 1599, Sigismund, apoi cardinalul Andrei Báthori – care i-a urmat în fruntea Principatului -, au încercat fără rezultat să redobândească Oradea prin solii trimise la împăratul Rudolf.

Începând din noiembrie 1599, același lucru îl face și Mihai Viteazul, domn al Țării Românești și, de acum, și al Transilvaniei. Giorgio Basta, mare căpitan al Ungariei superioare, avea misiunea de a-l urmări pe Mihai, de a păzi părțile vestice ale Transilvaniei – ajunse sub suzeranitate austriacă -, de eventualele încercări ale acestuia de a le readuce între hotarele firești ale țării.

La 6 octombrie 1599, Basta era la Oradea, inspectează cetatea și îi scrie împăratului, solicitându-i să se refacă imperfecțiunile acestei fortificații „pentru că nu are în ea nimic bun decât forma”²⁷. El consideră că nu poate fi apărată nici în fața ardelenilor și nici a turcilor și, de aceea, crede că ar fi mai bine dacă ar fi lăsată în ruină și distrusă („*Del tutto rovinare e distruggere*”)²⁸.

Comisarii imperiali pentru Transilvania, Mihai Székely și David Ungnád îl informau pe Rudolf asupra evoluției evenimentelor din Transilvania. Astfel, la 17 decembrie, Ungnád îi scria lui Rudolf că Mihai nu numai că a asediat cetatea Chioar dar „...i-ar place să-și alipească și Oradea”²⁹.

Uneltirile lui Sigismund, de data aceasta din Polonia, unde se afla, și care, după moartea cardinalului-principe Andrei Báthori voia să se întoarcă din nou în Transilvania, s-a manifestat sub forme diferite. Astfel, la sfârșitul lui decembrie 1599, a trimis un om de încredere, pe Ștefan Huszár, la unul din cei mai influenți nobili din Crișana, la Ștefan Bocskai, la Sâniob - pentru a-l avertiza de pericolul ce-l reprezintă Mihai pentru nobilimea din Transilvania -, încercând, de fapt să-și netezească drumul unei eventuale reveniri în fruntea Principatului. Puternicul nobil, stăpân al cetăților Sâniob, Săcuieni și Șinteu, cu toate domeniile acestora, l-a primit pe Huszár nu din considerente deosebite pentru Sigismund, ci cu gândul ascuns de a se folosi de orice prilej pentru a obține el dregătoria supremă a țării. Chiar în momentul bătăliei de la Șelimbăr (28 octombrie 1599) – care a consacrat stăpânirea lui Mihai asupra Transilvaniei -, Ștefan Bocskai se afla cu oastea sa la jumătatea drumului, decis să-l alunge el pe cardinalul Andrei Báthori și numai vestea victoriei lui Mihai l-a determinat să renunțe, cel puțin pe moment, la ambițiile sale. Faptul că s-a simțit frustrat l-a determinat să acționeze din umbră împotriva lui Mihai, întocmind rapoarte denigratoare, redactând scrisori denigratoare și trimițându-le la curtea imperială. A contribuit astfel la crearea și alimentarea în Transilvania și Imperiul Habsburgic a unei stări de spirit defavorabile domnitorului.

Aversiunea lui Szamosközi – cel care a scris atât de urât despre români în general și despre Mihai în special -, se explică, printre altele, și prin faptul că între el și Bocskai au existat relații strânse, încă insuficient lămurite. Aproape întreaga literatură istorică de limbă maghiară din Transilvania, ostilă lui Mihai, s-a inspirat din informațiile lui Szamosközi³⁰. Această atitudine avea să-i aducă mai târziu cronicarului demnități nu numai la curtea princiară a lui Bocskai, dar și la cea a lui Sigismund Rákóczi, urmașul de scurtă durată al acestuia. Poziția lui Bocskai nu avea însă în Crișana prea mulți adepți, decât poate vârful mării nobilimi reprezentate de Ștefan Csáki și Ștefan Töldi.

Pe Mihai l-a sprijinit chiar și o parte a nobilimii mijlocii, mai ales cea cu dregătorii militare, văzând în el pe singurul om capabil să apere țara atât de turci cât și de pretențiile tot mai mari și mai insistente ale imperialilor. Cea mai elocventă dovadă în acest sens este scrisoarea din 24 martie 1600 a vicecăpitanului cetății Oradea care cheamă la ordine mai mulți voievozi ai unor așezări românești din sudul Crișanei, cărora le reproșează că, deși sunt subordonați căpitaniei de Oradea, ei se adresează „cu toate pricinile” lui Mihai și căpitanului cetății Ineu³¹. Cu siguranță că printre aceștia va fi fost și acel

²⁶ Veress V, 1932, p.192-193, scrisoarea arhiducelui Maximilian către împăratul Rudolf din 8 septembrie 1598.

²⁷ Bánfi Fl., *Salve, Varadino felice! La cittadi S. Ladislao nei rapporti italo-ungheresi*, în Corvina, Budapest, an III, 12, dec. 1940, p. 842.

²⁸ Balogh Jolán, *Varadinum. Várad vára*, vol. I-II, Budapest, 1982; în vol. II, p. 127.

²⁹ Történelmi Tár, 1883, p. 733.

³⁰ L. Crăciun, *op. cit.*, p. 9; Aceasta este și părerea lui Lászlo Nagy, *Egy hajdani politikai gyilkosság*, în *Inter Press Magazin*, Budapest, nr.4, 1981, p. 39-40.

³¹ Történelmi Tár, 1884, p. 249.

protopop Daniil „*vebânit în pământul Ardialului în zilele lui Io Mihai voievodu, cu fratele Vasile Rufa*”³². Din scrisoarea vice-căpitanului orădean rezultă că Mihai era reprezentat în sudul Crișanei de cel pe care, câteva luni mai târziu, domnul român îl va numi într-o scrisoare „*ispravnicul nostru de la Ineu*”. Acesta era probabil acel voievod Fărcaș care, la 1577, își avea reședința la Hălmagiu și pe care, în 1599, îl găsim în fruntea cetății din această zonă a Crișanei³³.

Vedere din parcul cetății

Din vara anului 1600 s-a păstrat cea mai veche scrisoare a domnului român, cunoscută până în prezent și adresată către cineva din aceste părți. Este din 21 august 1600 și a fost trimisă lui Bartolomeu Somogyi „*prefecto Belenesiensis*”, prin care domnitorul avertizează pe căpitanul cetății din Beiuș că o ceată de circa 700 de cazaci răsculați instigați de Sigismund, după ce și-au luat solda pe 3 luni (circa 80.000 de florini), se îndreaptă spre Ineu și de aici prin Ungaria superioară, către Polonia. Îi poruncește să le taie calea împreună cu „*Aga Leca și Paul Nyári și ispravnicul nostru de la Ineu*”³⁴.

Preocupările lui Mihai de a readuce Bihorul, care după asediul din 1598 rămăsese, împreună cu comitatele din jur, sub ocupație habsburgică, erau evidente încă de la începutul anului 1600. În ianuarie, voievodul îi cere lui Paul Nyári, marele căpitan al cetății Oradea, să determine cetățile din acea parte și comitatele Crasna și Solnocul de Mijloc să se supună Oradiei. Paul Nyári îi raportează aceasta arhiducelui Mattia, într-o scrisoare, precizând că cele solicitate de Mihai „*conform vechiului obicei*”, sunt lucruri firești³⁵. În acest sens Nyári a și trimis la Mihai pe vicecăpitanul său Ștefan Stepan, cu cererea ca voievodul să aștepte hotărârea împăratului³⁶. Este scrisoarea în care Nyári se plânge că garnizoana Oradiei e mică, prost plătită și duce lipsă de multe căci de 7 luni soldații nu și-au primit solda. Crede că, în caz de nevoie, nu sunt mai mulți decât cu câți s-ar putea apăra un bastion. Abia sunt în oraș 100 de călăreți transilvăneni și numai vreo 10 pedestrași, ceilalți fiind rânduiți să apere cetățile Sarkad, Beiuș și

³² Klorian Dudaș, *Carte veche românească ă n Bihor*, p.47, 48-49.

³³ O. Lupaș, *Voievozi și cneji români în județul Arad*, p. 18.

³⁴ *Ibidem*

³⁵ Törtenelemi Tár, 1883, p. 740.

³⁶ *Ibidem*.

Șimleu Silvaniei. Bani pe care împăratul i-a trimis la Oradea au fost oprți la Cașovia. Pentru îmbunătățirea situației financiare a Oradei propune „să mânuiască însuși căpitanul veniturile comitatelor < din Crișana > tricesimele rânduite cetății și astfel va putea satisface potrivit obiceiului vechi, așa cum principii Transilvaniei au făcut-o, necesitățile cetății...”. Între Mihai și Stepan se pare că se vor fi stabilit legături mai strânse deoarece, îndată după asasinarea temerarului voievod, este ucis, din ordinul lui Basta, și Ștefan Stepan, vicecăpitanul cetății Oradea³⁷.

La 19 aprilie, Mihai Viteazul a chemat la o consfătuire pe consilierii săi din Transilvania și le-a solicitat să-și spună părerea de partea cui anume vor să fie: a imperialilor sau a turcilor ? Aceștia îl sfătuiră pe Mihai să se alieze în continuare cu habsburgii. Voievodul a acceptat, dar a cerut în schimb ca marii nobili și consilierii care erau de față să solicite comisarilor imperiali ca aceștia să intervină pe lângă împărat ca Oradea, Hust și cele 5 comitate din care se compunea Crișana să fie realipite Transilvaniei, sub sceptrul său³⁸.

În iulie 1600 erau formulate „dorințele Măriei Sale Mihai vodă, domn al Transilvaniei, Moldovei și Țării Românești față de Înălțimea Sa împăratul”, unde, la punctul 5 se precizează că „ceale cinci varmeghii (comitate) carele sânt Bihorul și Solnocul de Mijloc și Maramurăș, Sărandul (Zarand), Crasna, să se rumpă (să revină) aici către Ardeal, cu cetățile și cu ținuturile, cum au fost mai dennainte vreamă”³⁹. Ceva mai târziu, Mihai își exprimă îngrijorarea față de situația Oradei și, în același timp, intenția sa neclintită de a o readuce între frontierele Transilvaniei: „După cum am înțeles că turcul din nou ar vrea să ocupe cetatea Oradea, față de care intenție, ca de acolo să-l pot îndepărta i-am scris că noi vrem a o ocupa și a relua hotarele ce sunt ale Transilvaniei”⁴⁰.

Două episoade relatate de comisarii imperiali împăratului Rudolf sunt și ele semnificative în legătură cu atitudinea voievodului față de aceste părți: „I s-a lăsat lui Herbertstein ca, în contul arendeii minelor, să cumpere de 1.500 taleri aramă la Beiuș. Voievodul când a poruncit se afla în depozitul de muniții și când a aflat că și Beiușul a aparținut aici (adică Transilvaniei) s-a prins mânios de barbă și a spus că el cu sabia a cucerit acest teritoriu și de aceea el pretinde tot ce aparține de el”⁴¹.

Câteva zile mai devreme, aceiași comisari scriau: „O dată voievodul a declarat deschis că își va trimite oastea spre Oradea, Hust și Șimleu iar Stoica a spus, ba chiar și Mihai Vodă, că mai de grabă ar vrea să-și piardă capul decât să încuviințeze să i se ia comitatele exterioare care aparțin Transilvaniei”⁴².

Putem constata – dacă analizăm interdependența unor acțiuni și evenimente din pragul secolului al XVII-lea -, că, în cele din urmă, Ștefan Bocskai și-a asigurat scaunul princiar al Transilvaniei folosind intențiile și strădaniile lui Mihai Viteazul - redobândirea Crișanei de la Imperiali și realipirea ei la Principat -, lucru ce i-a reușit în 1606, în urma unei răscoale antihabsburgice declanșate în 1604, când condițiile au fost propice .

III. Trecerea lui Mihai Viteazul prin Oradea:

După înfrângerea de la Mirăslău (18 septembrie 1600), Mihai Viteazul pierde succesiv nu numai Transilvania, ci și Moldova și Țara Românească. Părăsind Muntenia, străbate Valea Jiului ajungând în Hațeg și de aici, atingând Deva (la 6 decembrie), poposește la Hălmagiu, de unde îi scrie lui Paul Nyári că „măine ne vom sili pe lângă Hălmagiu în sus spre ținuturile Beiușului”. Scrisoarea încropită în grabă „la Hălmagiu în câmp”, ne oferă posibilitatea de a afla câteva din gândurile și frământările marelui domn în aceste momente grele. El se destăinuie căpitanului cetății Oradea că poate se va mira de prezența lui în aceste părți, dar are mulți dușmani din pricina cărora n-a putut rămâne nici în Țara Românească. Acolo

³⁷ *Ibidem*, 1893, p. 31-132; la 18 decembrie 1594 Ștefan Stepan primise de la Sigismund Báthori satul Copăcel din comitatul Bihor, pentru serviciile sale (Veress IV, p. 173-174). Se pare că era descendent al familiei Brancovici, fiind urmaș al lui Stepan, unul din fiii lui Gheorghe Brancovici. Un Francisc Stepan locuia în Oradea la 1660. În secolul al XIX-lea mai aveau posesiuni în Leș și Păușa, lângă Oradea. Stema familiei se vede și azi pe capela din cimitirul satului Leș, lângă șosea.

³⁸ MCRT IV, p. 377.

³⁹ *Mihai Viteazul în conștiința europeană*, vol. I, p. 525.

⁴⁰ 2 august 1600 - Törtenelemi Tár, 1883, p. 12.

⁴¹ Scrisoarea din 22 aprilie 1600 - Törtenelemi Tár, 1884, p. 226.

⁴² Scrisoarea din 20 aprilie 1600 - Törtenelemi Tár, 1884, p. 270, Este vorba de Stoica sau Stoichiță din Strâmba, căruia i se spunea și Rioșeanu, unul din cei mai de seamă sfetnici ai lui Mihai Viteazul, fiind trimis de acesta ca sol la Împăratul Rudolf (Stoicescu 1971, p. 91-92).

nu atât turcii i-au pricinuit greutate, cât polonezii care l-au adus pe Simion Movilă. Dar și „ardelenii ne fac mai mult rău acum decât turcii”, notează cu amărăciune voievodul referindu-se la răscoala nobilimii din Transilvania împotriva sa. Vede cu dezamăgire că „țara cade din nou sub turci, dacă noi nu o vom împiedica în grabă, dar despre aceasta, dacă Domnul ne ajută să ajungem acolo, vom vorbi mai pe îndelete cu domnia ta”. Îi cere să-i trimită câțiva oameni înainte, la Beiuș: „Noi acum în primul rând numai în domnia ta avem încredere, știm că domnia ta dorește Măriei Sale împăratului și acestei țări numai binele. Dacă am putea ajunge acolo (la Oradea) cu sănătate și pace, am putea fi încă cu dragă și folositoare slujbă creștinătății. Dea Domnul să te găsim și pe domnia ta în bună sănătate”⁴³.

Majoritatea marilor istorici români n-au acordat o atenție deosebită trecerii lui Mihai prin Crișana și felului în care el a fost primit la Oradea. Numai A.D. Xenopol cunoștea scrisoarea lui Mihai Viteazul de la Hălmagiu către Paul Nyári, și o și discută, fixând, în linii mari, și traseul pe care domnul român l-a străbătut – Deva – Hălmagiu – Oradea -, dar nu înainte de a fi atins și Lugojul, în Banat, unde și-ar fi sporit în mod considerabil suita. Xenopol scrie că Mihai ar fi cumpărat de la Gaspar Kornis „care reședea în Alba Iulia, cu un dar de 2.000 de galbeni, voia să de a trece peste granița Transilvaniei”⁴⁴, ceea ce este foarte puțin probabil. P.P. Panaitescu, în schimb - în paginile cunoscutei sale monografii consacrate lui Mihai -, susține tocmai contrariul, afirmând că „marele domn, fără să mai ceară voie, străbătu Ardealul, țara unde fusese odinioară stăpân”⁴⁵, ceea ce pare a fi mult mai plauzibil.

Fiind primit prin Transilvania cu multă simpatie de către români, nobilimea răsculată a instigat la atac unele garnizoane militare, din câteva cetăți ca Deva, Lipova și Ineu. Din cetatea Devei, nobilimea răsculată a pus să se tragă asupra sa, iar cele din Lipova și Ineu s-au luat o bucată de drum după el⁴⁶. Aceste incidente sunt pomenite de Mihai în Memoriul către împăratul Rudolf, din 17 ianuarie 1601, în care relatează, printre altele, și odiseea pribegiei sale spre Viena, amintind și pierderea unor oameni cu ocazia traversării Mureșului⁴⁷. Probabil Mihai a încercat să treacă inițial Mureșul în zona Lipovei dar, atacat de garnizoanele din Lipova și Ineu, s-a întors și a luat drumul Munților Apuseni, pe vechea legătură dintre Crișana și Principat. Această variantă de drum îi oferea un acces mai sigur căci nu existau cetăți sau castele mai importante, decât numai Baia de Criș, unde se afla o palancă, iar mai sus Beiușul și Finișul, care se aflau deja sub suzeranitate imperială, deci nu constituiau obstacole. O ultimă încercare a nobilimii transilvănene a fost aceea de a ridica împotriva sa pe cei din Baia de Criș, dar fără succes⁴⁸.

Cu privire la mărimea suitei lui Mihai, cifrele sunt contradictorii și atât de fluctuante - de la o sursă la alta -, încât par destul de puțin verosimile⁴⁹. Așa cum menționează el însuși, în memoriul său către Rudolf, era însoțit de puțini oșteni („...in Transylvaniam non multa manu penetravi”)⁵⁰. El se îndrepta însă spre Viena în calitate de aliat al lui Rudolf și o suită numeroasă ar fi creat probleme domnului român nu numai în privința întreținerii ci și în raporturile sale cu autoritățile militare ale punctelor prin care trecea. Având în vedere drumul obișnuit pe aici, precum și punctele atinse atestate în documente, traseul lui Mihai Viteazul prin Munții Apuseni poate fi următorul: de la Deva, prin pasul Vălișoara la Brad, apoi la Baia de Criș și Țebea, iar de la Vața de Jos, prin depresiunea Hălmagiului, la Hălmagiu și Vârfurile. De aici la Vașcău și prin Ștei, Mihai ajunge la Beiuș, de unde - trecând probabil prin Vintere, Holod, Lăzăreni, Calea Mare -, poposește, în sfârșit, la Oradea.

La 11 decembrie 1600, Mihai a ajuns la Oradea. A doua zi el scrie de aici o scrisoare arhiducelui Mattia, din care rezultă felul în care a fost primit în orașul de pe Criș: „Cu ajutorul Domnului ieri, în ziua a 11-a a lunii curente decembrie, urmărit de uneltitorii și dușmanii care niciodată n-au voit binele nici pre sfintei majestăți nici Republicii Creștine și stăpânirii, am poposit la Oradea unde, am ajuns cu sufletul

⁴³ Hurmuzaki, vol. IV/I, p. 200-201; MCRT vol. IV, p. 576-577.

⁴⁴ A.D. Xenopol, *Istoria Românilor din Dacia Traiană*, vol. V, ed. a III-a, f.a., p. 297.

⁴⁵ P.P. Panaitescu, *Mihai Viteazul*, București, 1936, p. 238.

⁴⁶ A.D. Xenopol, *op. cit.*, p. 297.

⁴⁷ *Mihai Viteazul în conștiința europeană*, vol. I, p. 623.

⁴⁸ Törtelnelmi Tár, 1857, p. 186.

⁴⁹ *Mihai Viteazul în conștiința europeană*, vol. I, p. 644; vol. II, p. 133; vol. III, p. 81; vol. III, p. 4 14.

⁵⁰ Törtelnelmi Tár, 1857, p. 186.

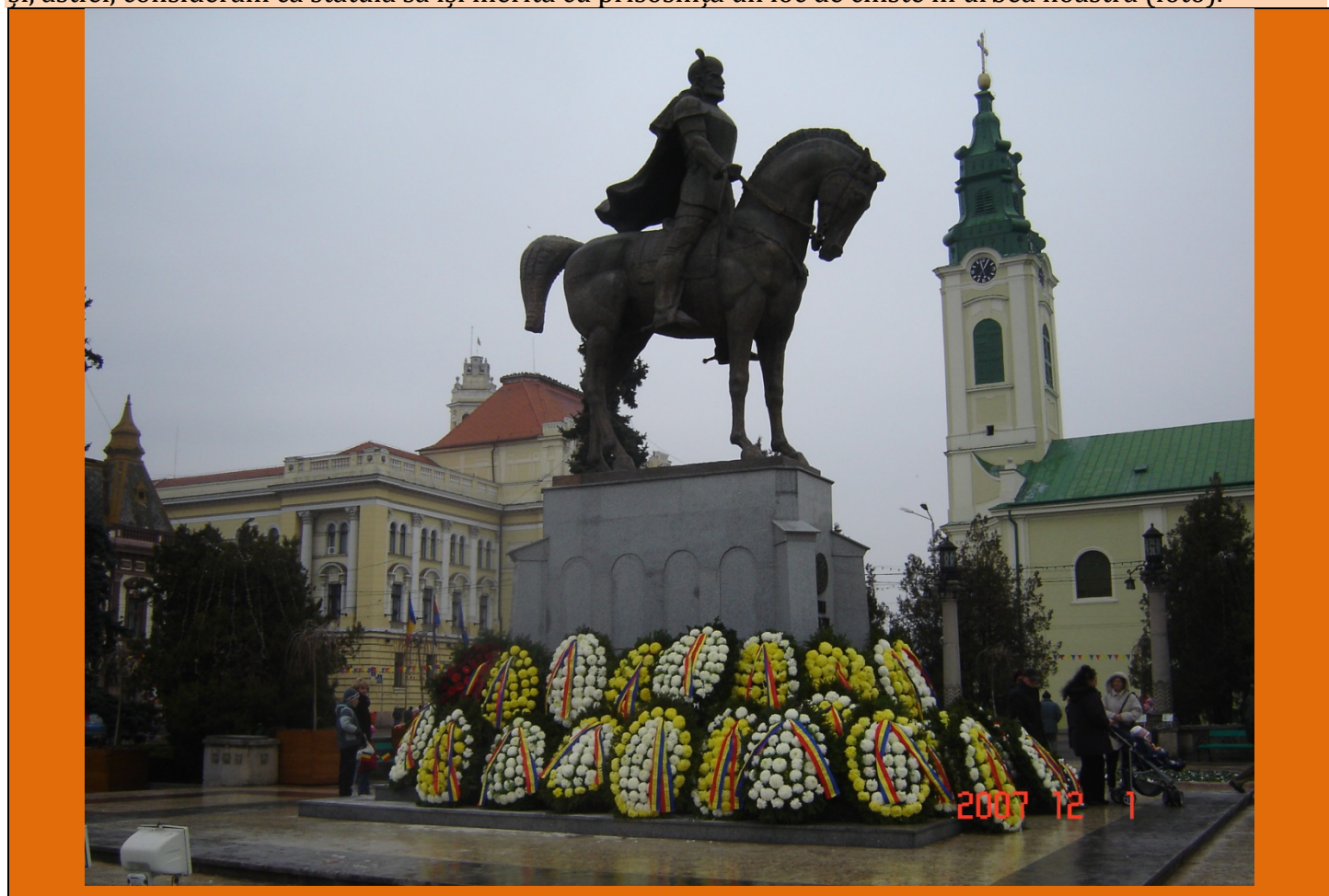
moleșit și aproape deznădăjduit, aici oarecum m-am reîntremit și m-am refăcut și m-am făcut mai cutezător”⁵¹.

A doua zi după plecarea voievodului român, Paul Nyári scrie episcopului de Oradea, prefectul camerei scepunsiense⁵², despre intrarea lui Mihai în Transilvania și sosirea sa la Oradea. Căpitanul cetății încearcă să-l liniștească pe episcop cu privire la intențiile lui Mihai, invocând faptul că el este aliatul împăratului. A încercat să-l rețină câteva zile⁵³ până va primi dispoziții, dar astăzi (12 decembrie), Mihai și-a continuat drumul. În discuțiile purtate de cei doi, domnul român a subliniat faptul că orice întârziere din partea sa, poate aduce prejudicii creștinătății și chiar împăratului. Se pare că, în realitate, Nyári nici n-a intenționat să-l oprească pe Mihai, căci îl informează eronat pe episcop, scriindu-i că suita voievodului era compusă din 3.000 de oșteni, în cea mai mare parte turci și tătari, și că forțele sale reduse nu i-au permis să-l rețină, ceea ce este adevărat numai în parte. Căpitanul cetății din Oradea voia să se disculpe astfel pentru faptul că nu a făcut nimic împotriva lui Mihai și-l îndeamnă pe episcop să iasă el înaintea voievodului, dacă dorește neapărat să-l oprească⁵⁴.

Voievodul n-a fost însă oprit de nimeni și, după ce, la 14 decembrie, trecea prin Debrețin, la 16 ale aceleași luni era deja la Cașovia (Kosice), iar la 25 decembrie, după unii, sau la 2 ianuarie 1601, după alții, a ajuns, în cele din urmă, dar nu la Viena ci la Praga, unde își stabilise împăratul Rudolf al II-lea reședința sa preferată.

Epilog:

După prezentarea celor trei momente din timpul scurtei domnii a marelui voievod sperăm că am reușit să elucidăm faptul că Mihai Viteazul merită să fie cinstit și de către orădeni pentru ceea ce a făcut și, astfel, considerăm că statuia sa își merită cu prisosință un loc de cinste în urbea noastră (foto).

⁵¹ Hurmuzaki, vol. IV/I, p. 203; Veress VI, p. 278-280.

⁵² Hurmuzaki, vol. IV/I, p. 206; Din scrisoare nu reiese nominal cine era acest episcop. Este posibil să fie Nicolae Macatius care, la 30 decembrie 1599, era „*electo episcopo Varadiensis*” cu reședința în Scepusium (Zips – în Slovacia) – Veress V, p. 334.

⁵³ Probabil de aici concluzia lui N. Iorga că Nyári ar fi intenționat să-l aresteze pe Mihai (*Istoria românilor*, vol. V, p. 355).

⁵⁴ Veress VI, p. 284.